

Маја Николова*

ГРЧКЕ ШКОЛЕ У БЕОГРАДУ ДО ПОЧЕТКА ХХ ВЕКА

АПСТРАКТ:

Током XVIII и XIX века у Београду, као и у већим градовима Србије, радиле су стране школе, међу којима и грчке општинске и приватне школе. Осим тога, Грци су били познати као приватни учитељи деце наших владара и виђенијих грађана, а грчки језик учио се у нашим основним школама и гимназијама, као и у Послено-трговачком училишту. У раду се указује на постојање и рад грчких школа у Београду, као и на њихов утицај на развој школског система у Србији током XIX века.

КЉУЧНЕ РЕЧИ:

Образовање, XVIII и XIX век, Цинцари, стране школе, грчке општинске и приватне школе, грчки учитељи, грчки језик у српским школама, Доситеј Обрадовић.

Увод

О раду грчких школа у Београду и Србији током XVIII и XIX века веома мало је писано. Осим искључиво педагошке литературе, о њиховом настајању и нестајању, као и о Грцима учитељима било је помена и у књижевним делима. У првој половини XX века објављени су радови о пореклу Цинцара и о њиховом утицају на народни живот Срба. Међу њима, прво свеобухватно дело је монографија историчара др Душана Поповића, *О Цинцарима* (1927), која је, без обзира на ондашње критике, значајно допринела изучавању порекла Цинцара и познавању српске историје XVIII и XIX

века. О Грцима и Цинцарима, о њиховом положају и улози у српском грађанском друштву, писали су и Драгиша Лапчевић – *Цинцари у Србији*, Владан Ђорђевић – *Грчка и српска просвета*, Стеван Сремац – *Кир-Герас*, а било је и чланака у *Српском књижевном гласнику* и другим часописима. Протеклих деценија, међутим, појавиле су се и публикације са недовољно провереним подацима.

Током XVIII и XIX века, Грци настањени у Србији у већини случајева били су Цинцари. И, како каже Стеван Сремац, „Од половине 18. века тешко је било разликовати праве Грке од Цинцара. Сви беху Цинцари или Грци: Цинцари или Грци велим зато ни та-

* мр Маја Николова, педагог, Педагошки музеј, Београд.

да а ни доцније у чаршији никако није могло дознати ни за једног шта је: Грк или Цинцаринин“¹. По доласку у Србију, задржавајући само ношњу и обичаје, већина Цинцара користила је грчки језик. Пошто су на овим просторима живели са Србима, преузимајући српска имена и презимена, временом су се и посрбили. Дуги низ година наметали су се Србима марљивошћу, штедљивошћу и образовањем, па су стекли важну улогу у трговачком, културно-просветном и политичком животу Србије. До Другог светског рата трговина у Београду била је углавном у њиховим рукама, а њихови представници Илија Кики, Илија Антонијевић, породица Захо и други били су познати трговци и добротвори. Присутни су и у културно-политичком животу, а многи од њих, нпр. Владан Ђорђевић, министар просвете и црквених дела,² Лаза Пачу, министар финансија, Васа Лазаревић, начелник Министарства унутрашњих послова између два рата, писац Стеван Сремац и други, оставили су дубок траг у српској историји и култури.

У новије време појавио се већи број детаљнијих, мада не и свеобухватних етнологских истраживања о Цинцарима и Грцима, али мало или скоро ниш-

та о њиховом образовању, о њима као учитељима и о раду грчких школа у Србији током XVIII и XIX века.

У овом раду само покушавамо да објаснимо настајање и нестајање грчких школа, као и њихову улогу у историји образовања код Срба.

Грчке школе у Београду

Многи етнологзи и историчари сматрају да су Цинцари били сточари који су се ширили Балканским полуострвом, одлазећи зими у топлије крајеве, а лети на високе планине.³ Њихов центар био је у масиву Пинда, а доласком словенских досељеника задржали су се у брдовитим деловима Епира, Македоније и Тракије. Напустивши номадски начин живота и формирајући прва стална насеља, један део становништва населио се на грчкој територији. Њихов изворни језик био је необичан; основу је чинио латински, са примесама и речима из грчког, словенског и албанског језика. У Грчкој су прихватили грчки језик, а цинцарски, односно аромунски језик, задржао се само у Битољу, Крушеву и у неким мањим селима, где их и данас највише има.⁴

Већина цинцарских градова била је формирана током XVIII века. Мушкарци

1 Сремац С., *Кир-Герас*, Београд 1948, 5.

2 Владан Ђорђевић похађао је грчку основну школу у Београду, 1849–1853. године.

3 Гавриловић Љ., *Цинцари – дијаспора као историјска судбина*, Београд 1989, 3.

4 „Грчки из књига је исувише тежак, па га чак ни ми не разумемо, иако добро говоримо грчки. Ми смо

Аромунци. Не желимо да заборавимо језик који смо научили од својих мајки. Волимо исто тако наш језик, као и наша села, наше планине. Водимо порекло од Римљана, имамо исто тако стару историју као и Грци, можемо исто тако бити поносни на своје претке као и они. Зашто би се онда одрицали свог језика?“ (Вајганд Г., *Аромунци*, Београд 1995, 259).

су се углавном бавили трговином, односно *ѿорбарили* су,⁵ док су жене са децом остајале у кући, у већим домаћинствима. Москопоље, у данашњој Албанији, било је највећи трговачки и образовни центар, у коме је цинцарска младеж стицала знање на грчком и аромунском језику.⁶ Године 1769. Турци су потпуно разорили Москопоље и опљачкали богате куће. Приморани да напусте своја станишта, Цинцари су се раселили и, као трговци, брзо су се асимилovali са становништвом околних земаља. У жељи да оду што даље од центра турске моћи, населили су се у Србији и Босни, а нешто касније и у Аустроугарској. Тако су се нашли и у Београду, где су у XIX веку продавали најфинију робу са истока – тканине, зачине и мирисе.

Живот у цинцарским кућама одвијао се углавном у једној великој просторији, у којој се породица окупљала о имендану.⁷ Имали су веома мало намештаја, спаваели су на теписима, а у исхрани су користили млеко и разноврсно поврће. Са 10 или 12 година, дечаци су са очевима одлазили на рад, а о њиховом тешком животу говори и усмена традиција, пуна сете и туге за мужем, сином или братом. Жене, које су остајале у кући, преносиле су језик и традицију, оданост породици и штедљивост. Као и у многим другим

срединама, биле су главни носиоци породичног живота и народних обичаја.

Већ почетком XVIII века у Београду је живео већи број Грка и Цинцара. За потребе школовања своје деце, грчки трговци су још пре 1718. године основали *малу ѿрчку школу*. Доласком Аустријанаца у Београд, многи су, међутим, напустили своје куће, па је постојала могућност да се и школа угаси.⁸ На иницијативу Мојсија Петровића, митрополита београдског, а са жељом да се супротстави католичком утицају, грчка школа, коју су тада похађала и српска деца, наставила је са радом. Сама зграда налазила се у дворишту српске основне школе, а за учитеља је био постављен Грк, који је ђаке учио да говоре, читају, пишу и певају на грчком језику. Током школске 1721/22. године предавао је учитељ Герасим, од 1723. до 1726. учитељ Константин, а 1728. Грк из Солуна, Никола Логинатат.⁹ Уместо плате, учитељи су имали право „да на тасу у цркви просе прилоге за себе“.¹⁰ Из тестаментa Мојсија Петровића сазнаје се да је грчка школа временом требало да прерасте у средњу школу.

О раду школа у Београду током XVIII века нема пуно падатака, а о грчким школама готово да их уопште и нема. Претпоставља се да су грчки учитељи спорадично васпитавали и образовали

5 По начину трговине, трговци су се делили у две групе: трговце на велико (all ,grosso) и трговце на мало или торбаре (alla minuta). Поповић Д., *О Цинцарима*, Београд 1937, 88.

6 Грчка школа у Москопољу обновљена је 1840. Међу приложницима био је и кнез Милош; *ibid.*, 36.

7 За разлику од Срба, Цинцари нису прослављали славе већ имендане.

8 *Школство и ѿпросветља код Срба у 18. веку*, Београд 1967, 36.

9 *Ibid.*

10 Поповић Д., *op. cit.*, 229.

како грчке тако и српске ђаке. Постоје подаци, међутим, који наводе на закључак да су грчке школе у Земуну и Новом Саду радиле, са мањим прекидима, и током XVIII века и да су се у њима школовала и српска деца. Наиме, већ четрдесетих година, у Земуну је постојала грчка школа, чији је рад био обновљен 1793. године. С обзиром да су је основали трговци, настава, која се одвијала на новогрчком језику, имала је практичан карактер. Почетком XIX века школу је посећивало 88 ђака, а пошто је била боља од београдске, похађала су је и српска деца из отмених породица, међу којима су били Илија Гарашанин¹¹ и Сима Милутиновић Сарајлија.¹² Школа је престала са радом око 1875. године.

И у Новом Саду је већ 1730. године постојала грчка школа, која је крајем 1782. добила своју зграду. Осим Грка из Новог Сада, почетком XIX века школу су похађала и српска деца која су, после основне школе, долазила на даље образовање. Велика пажња била је посвећена верској настави, а књиге су биле на грчком или двојезичне, на грчком и српском језику. Године 1870, пошто је остала без ученика, школа је затворена.¹³

После Другог српског устанка, у Србији се проширила мрежа школа, па су се у Београду поново појавиле и

стране школе. Од 1818. године радила је Јеврејска школа, од 1826. Турска школа, а 1829. и немачка црквена општина имала је своју школу. Тих година обновљен је и рад грчке школе. Један од првих података потиче из 1825. године, када је кнез Милош био обавештен да „ћир Наум Ичко и други из општества моле да им допусти да може грчески учитељ децу учити“.¹⁴ Са двадесетак ђака који су учили и старогрчки језик, школа се налазила на горњем спрату механе „Код Стеве Србина“, а као учитељи помињу се Јани Мишу и Ђорђе Захаријадес.¹⁵ Пошто је грчка школа, чије је издржавање 1841. године преузела општина, од раније била позната, њу су похађала и поједина српска деца из богатијих породица, да би по завшетку мале школе нешто више научила.

Средином XIX века, када се повећао број ђака, појавиле су се и приватне грчке школе. У архивској грађи налази се и допис с краја 1847. године, у вези рада једне такве школе. Петар Радовановић,¹⁶ главни управитељ свих основних школа у Београду, у писму упућеном Попечитељству просвештенија 3/15. децембра 1847, обавештава да група грађана намерава да отвори приватну грчку школу.¹⁷ Попечитељство просвештенија сигурно је дало дозволу за њен рад јер је нешто касније, 2/15. јануара 1848, у *Но-*

11 Милићевић М.Д., *Поменик знаменитих људи у српској народи*, Београд 1888, 94.

12 *Ibid.*, 363.

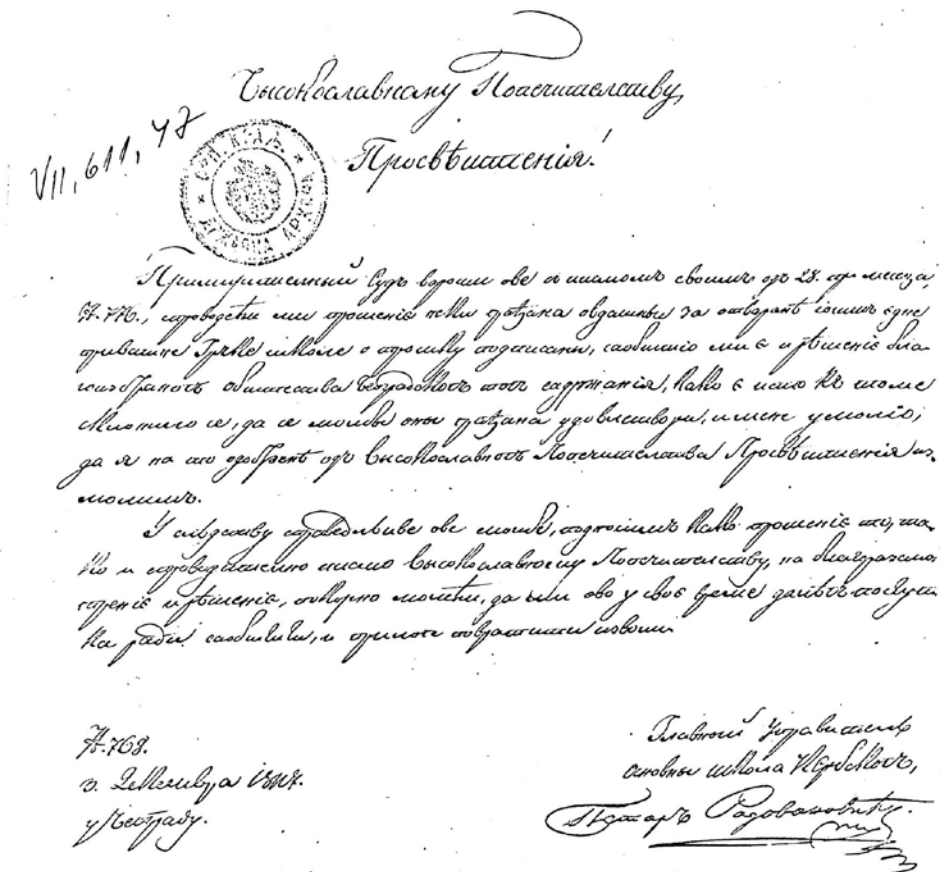
13 Поповић Д., *op. cit.*, 222.

14 Ђунковић С., *Школство и просвета у Србији у XIX веку*, Београд 1971, 18.

15 Поповић Д., *op. cit.*, 229.

16 Петар Радовановић (1808–1857) био је управитељ основних школа, председник општинског суда и професор математике, статистике и немачког језика на Лицеју.

17 Архив Србије, Министарство просвете, Ф-VII, 611/47.

Слика 1. Допис Петра Радовановића Попечительству просвештенија, Београд 1847. (Архив Србије, ФVII, 611/147)

Fig. 1 Letter of Petar Radovanović, Belgrade's superintendent of elementary schools, concerning the opening of a private Greek school, to the Ministry of Education, 3/15 Dec. 1847 (Archive of Serbia, MP, F-VII, 611/47)

винама Читайлишта београдскоја забележено: „2. јануарија (ове године) отворила се овде, у зданију основне школе, с дозвољнијем високославног попечитељства просветшенија, још једна грчка школа, приватна, т.ј. с трошком неколико родољубиви Грка и наукољубиви Србља трговца, који видећи да учећа се младеж у општинској државној школи многобројнија од дана на дан бивајући не може с једним само учитељем, како треба ползовати, сложно се пре не-

колико месеци сојединили, и прилога толико скупише, колико је за плату једног учитеља требало, овдашњој општини с прошенијем обратили да би им дозвољеније дали за једну годину учитеља издржавати, молећи је у истом времену, да би га, ако за неопходно нужно нађе, даље иста општина изволети сама плаћати.

Ту ће се младеж први пут учити по једном методу, који је овде до сада још непознат, а у грчкој и турској свуда

у упражњењу и од других просвештених народа примљен. Тај метод се зове Ланкастрически од Ланкастра, његовог обновитеља. И будући по том ђаци се међусобно уче, може 200-300 ђака, под једним само учитељем тако лако основателно и право да се уче, да је заиста чудо. Ко се овом методу његовој ползи и тд. уверити жели, тај нек изволи посетити ову школу, која је отворена сваки дан као и друге школе али још, као у почетку смогим недостатком.¹⁸

Школа је радила по методи педагога Ланкастера, који се заснивао на међусобној ученичкој помоћи. Такав рад омогућавао је да се већи број ђака школује у присуству само једног учитеља. О школи се старао татор Никола Котула, трговац, а главни приложници били су браћа М. и Н. Боти и Павле Михајловић, дрндар.

На крају исте године, 8/21. децембра, Општина вароши Београда упутила је допис Попечитељству просвештенија, у коме тражи одобрење за отварање приватне школе грчког језика, коју би водио учитељ Константин Стергадес. У писму се наводи да учитељ има доказ о потребним квалификацијама, као и о моралним карактеристикама и да му је од стране грчких трговаца обезбеђена плата од 125 талира годишње.¹⁹ Школа је педесетих година XIX века сигурно почела да ради, а о жељама и напорима Грка

да у Београду школују своју децу говори и Стеван Сремац у делу *Кир-Герас*: „Зато су се као патриоте и Јелини, и као добри родитељи постарали да младу јелинску душу још из рана напуне јелинизмом па ће, веле, после све до гроба јелинством мирисати. И зато су од вајкада имали своју школу у којој су набављали учитеља из Јелада или бар из Епира“.²⁰

Иако су грчки, односно цинцарски трговци водили рачуна о образовању своје младежи, у раду приватних грчких школа било је доста потешкоћа. Године 1858, у Министарству просвете се дознало да у Београду ради без одобрења приватна грчка школа. Актом од 13/26. новембра 1858, поменуто Министарство обавестило је Управу вароши Београда да је школу отворио Јевтимије Ђераш, у кући Михајла Молеровића, а да оно, као надлежно за просвету у Србији, предлаже да се школа затвори, а „да ученике у редовне школе сходно § 33, точки 4-ој Устројенија основних школа поврати, да теченије школско сврше“.²¹ Одговор Јована Димитријевића, управника вароши, стигао је тек 2/15. марта 1859. године. Иако је школа била затворена 26. фебруара/11. марта исте године, а учитељ Ђераш упутио ученике „да се она у редовне основне школе поврати и да теченије школско сврши“,²² родитељи се с тим нису помирили. Протест су уложили 3/16. марта 1859. и у писму упућеном

18 Поповић Д., *op. cit.*, 232.

19 Архив Србије, Министарство просвете, Ф – V, 459/48.

20 Сремац С., *op. cit.*, 39

21 Поповић Д., *op. cit.*, 233.

22 *Ibid.*

Министарству просвете назначили „да нам дозволи овакву једну педагогичку приватну школу о нашем трошку отворити, знајући да у Београду друго овакво заведење за васпитање грчке младежи не постоји“.²³ Између осталог, као образложење навели су да „многи од нас, који смо наумили да нашу децу за добре трговце спремамо и васпитамо, нисмо у стању своју децу у страну земљу поради наука шиљати“.²⁴ Поменути молбу потписали су: Јован Кумануди, Анастас Захо,²⁵ М. Ј. Зограф, Анастас Христовуло, Димитрије Кумануди, Никола П. Кики, Хаџи Ђорђо, Ристо Поповић, Димитрије Анастасијевић, Јован Живковић, Георгије Д. Биба, Георгије Молеровић и Анастас Типа. Неколико дана касније, 19. марта/1. априла 1859, Министарство је негативно одговорило на ову молбу, па су Грци 20. априла/3. маја исте године поновили допис, уз образложење да „код ове је школе утврђено да ваздан деца у школи пребирају и у часовима одмора, детињским и гимнастичким забавама, занимати се под непрестаним надзором учитеља“.²⁶ И сам учитељ Герас поднео је Министарству просвете молбу за пријем у службу, у којој је навео да је родом из Блаца, где је завршио основну школу, да је у Атини слушао пет година науке, а да је у Цариграду управљао грчком школом. Говорећи о

организацији школе и наставе, наводи да ће 20 ученика, подељених у два разреда, учити јелински језик са граматиком и синтаксом, историју цркве, рачуницу – практичну и теоретску, математичко-физички земљопис, јелинску историју и краснопис.²⁷ После доста убеђивања, Министарство просвете је 27. априла/10. маја 1859. одобрило отварање ове школе, али под одређеним условима.

Пре свега, у школу, која није смела да прими више од 20 ученика, није могло да пређе ниједно дете које је почело да похађа јавну школу, све док не заврши четврти разред. Исто тако, било је назначено да у школи морају да се предају сви предмети као и у другим основним школама, а за додатне предмете било је потребно одобрење. Почетком сваке школске године учитељ је био дужан да приложи списак деце, а крајем јула и извештај о раду са постигнутим ђачким успехом. Министарство просвете морало је да буде обавештено о свакој промени, па и адресе школе.²⁸

Тако је поново почела да ради приватна грчка школа у Београду. Осим свакодневне наставе, ученици су на крају школске године били обавезни да полагају и годишње испите из науке хришћанске, историје, рачунице и јелинског језика. Настава је имала практичан карактер, па су и задаци из математике били ве-

23 *Ibid.*, 234.

24 *Ibid.*, 235.

25 Анастас Захо дошао је у Београд из Мелника, око 1821. године. Био је гвожђарски трговац на Сави и даскал, знао је грчки и старогрчки и био је ефонос

на испитима у грчкој школи. Имао је сина Перикла и кћи Ленку, удату за Лазу Пачу.

26 Поповић Д., *op. cit.*, 236.

27 *Ibid.*, 235.

28 *Ibid.*, 239.

5459, 48
 Високопостављеном Попечителству Просвештенија.
 Изјавио: вораши Београда
 П. у. и. обичајски

Обишавши вораши ове жметки јошав Егњу
 Школу Грчког језика ико I. Варага у Лановица
 шарања а за уштема овог јазу ега Константина
 Старогеса, који су до сада узвонио овоме јазу
 неколико јазана важајућиме мекама, објави
 ма се в. аже ојми јазу овог јазу ико
 и. ш. т. № 558. Узвонити ову се мекама,
 да ово уштема мекама мекама јазу
 за одобрен овог уштема и јазу јазу
 уштема, или се ова објави тогима ико
 маја тима давати.

Предложеном јазу, јазу објави
 витемство уваживши, мекама ико
 објави Попечителству јазу, јазу
 овог јазу докима објави и мекама
 мекама јазу јазу уштема, уштема
 јазу на јазу јазу и високојазу уштема
 јазу овог јазу, се јазу уштема ико
 јазу, да ма ово јазу ико јазу
 јазу јазу јазу јазу.

№ 3267
 8. Декембра 1848
 Попечителство
 Београд

Изјавио: вораши Београда
и одговорио јазу
јазу јазу

Слика 2. Допис Попечителству просвештенија о раду школе грчког језика, Београд 1848. (Архив Србије, ФV, 459/48)

Fig. 2 Letter of the Belgrade City Council concerning the opening of a Greek language school run by the teacher Constantine Stergades, Belgrade, 8/21 Dec. 1848 (Archive of Serbia, MP, F-V, 459/48)

зани за свакодневни живот, односно за трговину. „Задачи су задавани и обично такви да још више ободре ову младу јелладу у туђини. У тим рачунским задацима узетих наравно из трговачког света, Срби су обично банкротирали а Грци излазили са великом добити“.²⁹

Учитеље у приватним грчким школама издржавали су како појединци тако и сама грчка општина. Део плате учитељ је примао у натури, а део у новцу. „Свака му кућа плаћала двадесет гроша чаршијских годишње а цела грчка општина давала му је годишње: двеста ока

29 Стеван Сремац, *op. cit.*, 41.

чиста зејтина, божичњега и ускршњега поста ока маслинки, и три оке охридске јегуље и напослетку, за мезетлук, две оке сушених сарагица и кесу леблебија. А сам он имао је право о празницима да руча код виђенијих Грка па имали ови или немали деце у грчкој школи“.³⁰

Ова школа је неколико година успешно образовала и грчку и српску децу. Године 1863, међутим, због смештаја школе избио је сукоб. Већина родитеља желела је да се школа исели, док је неколицина, са Јанићијем Куманудијем и Настасом Христодулом на челу, настојала да школа остане на истом месту. И сам учитељ је хтео да напусти стару адресу, па је 6/19. фебруара 1863. упутио допис управи школе у коме је навео да из здравствених разлога мора да се исели из Београда.³¹ После мањих размирица, договорено је да се школа пресели, а да се ђаци, заједно са учитељем Герасом, сместе у кућу Ђоке Спасића, у улици „водећој од куће Тасе Коларца у савској Чаршији“.³² Мањи број Грка који нису желели да се иселе остао је у старој згради, а за учитеља је био ангажован Ђорђе Чочу, рођен 1840. у Македонији, који је у Краљевини Грчкој положио испит за учитеља основних школа.³³ Тако је 3/16. јуна 1863. почела са радом и друга приватна грчка школа, која је остала на старом месту, у Данићевој кући.³⁴

30 *Ibid.*, 40.

31 Поповић Д., *op. cit.*, 237.

32 *Ibid.*, 238.

33 *Ibid.*

34 *Ibid.*, 239.

Из практичних разлога, Герасова школа није се дуго задржала у новом стању. Због веће удобности, 27. новембра/10. децембра 1863, из Спасићеве куће преселила се у кућу Ђорђа Ђипре, у Господском сокаку.³⁵ Изгледа да Министарство просвете није обратило потребну пажњу на рад ове школе, па је у једном допису учитељ замолио да школу „правилима и осталим учитељским потребама снабде, по којима би се могао управљати при повереној ми школи“.³⁶ Временом су обе приватне школе имале све мање ученика и њихов опстанак био је доведен у питање.

Осамдесетих година XIX века рад општинских и приватних грчких школа се прекида, а међу последњим учитељима помиње се даскал Пипис, коме је помагала његова жена.³⁷ Према извештају од 18/31. јула 1859, поднетом Попечитељству просвештенија, у Београду је радила само једна мушка грчка школа, која се и 1870. налазила на списку десет приватних београдских школа.³⁸

Осим грчких, у Србији су постојале и друге домаће и стране приватне школе, чији је рад био регулисан многобројним декретима и расписима Министарства просвете, а од 31. јула/13. августа 1874. и *Правилима за њивајне школе*. У *Правилима* је назначено да поједина лица, друштва, општине, срезови и окрузи, по

35 *Ibid.*

36 *Ibid.*

37 *Ibid.*

38 Тешић В., *Школе у Београду пре стогодина*, Београд 1967, 41.

одобрењу Министарства просвете, могу да отворе приватне школе за наставу и васпитање. Уз молбу, било је потребно да се доставе подаци о начину организовања наставе, распоред по годинама и часовима, као и документа о квалификацији и владању наставника и учитеља. Приватне школе биле су под државним надзором; српски језик био је обавезан предмет, а у вишим разредима и српска историја и историја српске књижевности. Полагању годишњих испита присуствовао је и изасланик Министарства просвете. У случају неправилности у раду, Министарство је могло и да затвори школу.³⁹ Није довољно испитано колико су се ова *Правила* односила и на рад грчких школа у Београду, пошто су све грчке школе у Србији углавном престале са радом 80-их година XIX века.

Грчки језик у српским школама

Утицај Грка на српску просвету и културу био је доста велики. И Доситеј Обрадовић образовао се у Смирни, код грчког учитеља Јеротија, па је сећање на те дане забележио у својим делима. „Како би се лекције свршиле, скупили би се чопори дечице око мене. Ко ће пре самном говорити! Сви би учили и настављали. За 4-5 месеци научио сам лепо говорити, а чим сам научио прости грчки језик, за јелински ми је би-

ло лако. Све црквене књиге, које сам на словенском знао, могао сам потпуно разумети, и на крају прве године био сам напреднији него неки који су 3-4 године пре мене почели.“⁴⁰ Рад у школи био је озбиљан, али и пријатан, а однос учитеља према ђацима пун родитељске љубави. „У дому школском издржавало се око 30 ученика из различитих места у Грчкој и на острвима...Сви школски алуминиисти живаху у слози и љубави, нити би ико имао узрока на кога срдити се или злобити му. Учитељ сâм био је прави анђеоло небески и поступао је с нама свима као родитељ, те смо се зато и ми сви старали да га задовољимо, а то смо могли само прилежним учењем и добрим владањем...Сви старији ученици врло су радо млађима објашњавали задатке, тумачили тежа места, тако да је сваки од нас имао не једног него десет или двадесет учитеља који су једва чекали да нас у чему подуче.“⁴¹ И наравоученије једне његове басне односи се на потребу учења грчког језика: „Ови ми је грчки језик од младости мио, и рад бих да се многим од наших младића смили“.⁴² Љубав према грчком језику и грчком народу, наш велики књижевник и педагог Доситеј Обрадовић пренео је и на млађе нараштаје у Србији.

У првој половини XIX века и наши владари су ангажовали грчке учитеље за образовање и васпитање своје деце.

39 *Школство Србије 1804-1918*, Београд 1980, 146.

40 Ђорђевић В., *Грчка и српска просвета*, Београд 1896, 135.

41 *Ibid.*, 136.

42 *Ibid.*, 130.

Кнез Милош је упустио учитеља Константина Раноса, васпитач Карађорђевог сина био је Родофиникин, а Спира Јефтимиадес био је учитељ деце Аврама Петронијевића.⁴³

Осим као приватни учитељи, Грци су били познати и као учитељи у српским основним школама. Тако су у Београдској нормалној школи, која је имала два одељења и три класе, у периоду 1828–1832. године учитељи били: Константин Захо, у најмлађој, Михајло Николић Расничанин, у средњој, и Тома Солар, у најстаријој класи.⁴⁴ „У првом се учило поред других наука и гречески буквар од почетка до Богородицу Дјева, численије адиције и субтракције, пропис српски и гречески. У другом одељењу учило се гречески буквар од почетка до Богородицу Дјева, численије мултипликације и раздјеленије, прописи србски, немечки и гречески, упражненија трговачки сочиненија протокола, рачуна, и преводеније са греческом на србском дијалекту“.⁴⁵ Иако је био незадовољан целокупним радом учитеља, Атанасије Теодоровић, тадашњи управитељ нормалних школа, у извештају од 27. августа/9. септембра 1833. изнео је да су ученици добро савладали грчки језик,

што се показало и приликом полагања испита.⁴⁶

Настава грчког језика у српским гимназијама уведена је 1836. године. Један од професора грчког језика у Крагујевачкој гимназији, Вукашин Радишић, написао је *Грчку читанку за уџићребљеније српске младежи*, која је објављена у Београду 1837. године, на 180 страна.⁴⁷ Да би српској младежи олакшао учење грчког језика, професор Радишић је, због штампе, српско слово б заменио грчким словом β. Читанка се састојала из четири дела. У првом делу биле су кратке реченице о животу старих Грка, у другом – мало дуже реченице шаљиве садржине, у трећем – филозофске изреке Диогена Лаертија, а у четвртном – кратке приче из живота старих Грка.⁴⁸

По *Закону о гимназијама* из 1853, током седмогодишњег школовања ученици су добијали завршно образовање, које је било и припрема за одлазак на лицеј. Пошто је гимназија имала класично-хуманистички карактер, разумљиво је што је *Насијавним ѿланом* из 1853. предвиђено да се од трећег до седмог разреда учи јелинско-грчки језик, без одређеног броја часова.⁴⁹ На основу *Насијавној ѿлана и ѿројрама*

43 Јовановић Ђорђевић Ј., Грци у Београду, у: *Скривене мањине на Балкану*, Београд 2004, 165.

44 Према саопштењу Стојана Јовановића, у Београду је 1832. постојала само једна основна, мала школа, са три разреда, односно класе.

45 Поповић Д., *op. cit.*, 229.

46 Тешић В., Развој школства у граду 1815-1841, у: *Историја Београда II*, Београд 1974, 571.

47 Вукашин Радишић (1810–1843) био је учитељ грчког

језика у Земуну, а затим у Гимназији у Крагујевцу. Објављивао је песме и чланке у свим српским листовима тога времена, а осим *Грчке читанке за омладину, која учи грчки језик*, 1853. је објавио и превод *Ксенофонтове знаменитости* с јелинског језика.

48 Ђорђевић В., *op. cit.*, 131.

49 Ђунковић С., *op. cit.*, 61.

за *гимназије* од 1/14. септембра 1898, у реалној гимназији грчки језик се учио од петог до осмог разреда, и то пет часова недељно, док се у класичној гимназији учио у трећем и четвртом разреду по четири часа, а од петог до осмог разреда по пет часова недељно.⁵⁰

У *Успројенију јавној училишној насљавленија* из 1844. године предвиђено је да се, осим основних школа, оснује и Послено-трговачко училиште у Београду, у коме су будући трговци, поред осталих предмета, учили и грчки језик. С циљем да служи „на изобразеније онима који се каквом рукодјелију или трговини посветити желе“, у првом разреду учио се грчко читање и писање (по два сата), у другом разреду – новогрчка граматика (пет сати), а у трећем су се радиле вежбе из писања и превода на новогрчки језик (по два сата недељно).⁵¹ У првом разреду Послено-трговачког училишта у Београду, школске 1844/45. године грчки језик је предавао Константин Ранос.⁵²

Грчке школе у Србији

И у другим већим местима у Србији, током XVIII и XIX века радиле су при-

ватне или општинске грчке школе.⁵³ Тако је крајем XVIII века постојала грчка школа у Шапцу. „Грчка школа је била по становима даскала и богатијих грађана. Грчка деца ишла су после 1809. заједно са српском, али се већ после 1816. јавља поново грчка школа и у њој учитељ Ђорђе Захаријадес који је однекуд оздо из Македоније, дошао у Румунију а из Румуније преко Земуна у Шабац.“⁵⁴ У овој школи, која је вероватно радила до 70-их година XIX века, међу учитељима је био и педагог Вићентије Ракић, а као ђак се помиње и Стеван Д. Поповић.⁵⁵

Ђаци су у Смедереву учили грчки код учитеља Саве Љотина и Константи-на Поповића, а школске 1866/7. године радила је и приватна грчка школа Николе Даскала. Године 1870, у смедеревској основној школи учио се грчки језик, а часове је држао и Јова Бимбић.⁵⁶

По сећањима Љубе Павловића, директора гимназије у Шапцу, у дворишту српске основне школе у Ваљеву, у страћари, током 1875. године радила је приватна грчка школа.⁵⁷

Због смањеног броја ђака, као и због посрбљавања Грка, односно Цинцара, све грчке школе у Србији престале су са радом 80-их година XIX века. Њиховим

50 *Ibid.*, 169.

51 *Ibid.*, 67

52 Гароња С., Трговачка школа у периоду од 1843. до 1900, у: *Трговачка школа у Београду, 1843-1993*, Београд 1993, 11.

53 Осим у Србији, 1864. основана је прва грчка школа на цинцарском језику у Трнову код Битоља. Монах Аврије је 1865. године окупио групу монаха из Македоније, које је, да би изучили наставнички позив, одвео у Букурешт. По повратку у Македонију,

радили су у већини грчких школа, којих је 1889. било у Битољу (гимназија са интернатом, као и мушка и женска основна школа), Крушеву (нижа гимназија и женска основна школа) и у Охриду и Прилепу (мушка и женска основна школа). Вајганд Г., *op. cit.*, 255.

54 Поповић Д., *op. cit.*, 240.

55 *Ibid.*

56 *Ibid.*, 241.

57 *Ibid.*

затварањем школски систем у Србији изгубио је једну од својих специфичности, односно школовање страних или домаћих ђака у страним школама, тј. у општинским или приватним грчким школама. И као приватни учитељи, Грци више нису били тако популарни, али се грчки језик и даље учио у реалним и класичним разредима гимназије.

* * *

Прва грчка школа у Београду основана је још почетком XVIII века (1718), када је, на иницијативу Мојсија Петровића, почела са радом *мала грчка школа*, у којој су ђаци учили да говоре, читају, пишу и певају на грчком језику. Скоро сто година касније, око 1825, рад ове школе је обновљен, а њено издржавање је од 1841. године преузела грчка општина. Програм је био прилагођен српским основним школама, али се настава изводила на грчком језику. Неколико година касније, 1843, када се повећао број ђака и када је порастао интерес за образовање, основана је прва приватна грчка школа, а затим, 1848, по систему Ланкастер,

и друга приватна школа. Оснивање и затварање грчких приватних школа током XIX века није до краја проучено, али су их највероватније похађала само мушка деца. Асимилација Грка и Цинцара са српским становништвом текла је брзо, па се и број ђака у овим школама смањивао, што је 80-их година XIX века довело до престанка њиховог рада.

Школовани Грци, свештеници и трговци, били су и приватни учитељи синова и кћери познатих београдских породица. Тридесетих година XIX века грчки језик се учио и у српским основним школама, а у гимназијама је био уведен 1836. године. Један од гимназијских професора грчког језика, Вукашин Радишић, написао је *Грчку чииџанку за уџоџребљеније срџске младежи*. Нешто касније, 1844, грчки језик се учио и у Послено-трговачком училишту у Београду.

Без обзира на прекиде у раду грчких општинских и приватних школа, с правом се може закључити да је њихов допринос ширењу образовања и развоју школског система био велики и да због тога заузимају посебно место у историји просвете код Срба.

Maja Nikolova*

GREEK SCHOOLS IN BELGRADE UNTIL 1900
Founders of the town and their role in the educational system of Serbia

Summary

The educational system in Serbia in the nineteenth century included foreign schools. In addition to Jewish, Turkish and German schools in Belgrade and some larger towns, there were Greek community and private schools, in which the children of wealthy Serbian families enrolled too.

The first Greek school was founded as early as the beginning of the eighteenth century, in 1718, when Mojsej Petrović initiated the *Small Greek School* in Belgrade where the children were taught to speak, read, write and sing in Greek.

Nearly a century later, about 1825, this school was restarted and, from 1841, funded by the Greek community. Its curriculum conformed to that of a Serbian elementary school, but was taught in Greek. A few years later, the increasing number of pupils and a growing interest in education resulted in the emergence of the first private Greek school in 1843, and in 1848, of another, Lancasterian one. After initial reluctance, the Ministry of Education gave its approval for the then fashionable Lancaster system enabling a smaller number of teachers to instruct a larger number of pupils, because the more proficient students helped those lagging behind. Apart from Greek or Tzintzar children, the school was also attended by Serbian pupils, and its curriculum included the same subjects as Serbian elementary schools. The teachers were paid by rich Greek merchants who saw education as a tool for furthering their business, but also for maintaining national culture and traditions. The school operated until 1863, when a dispute over its accommodation led to the founding of another private Greek school. With a quite rapid assimilation of the Greek and Tzintzar population, the number of students decreased and the schools were eventually closed in the 1880s.

In addition to sending their children to Greek schools, distinguished Serbian families in Belgrade hired the educated Greeks, mostly priests and merchants, as home tutors of their sons and daughters. Greek was taught in Serbian elementary schools in the 1830s, and introduced in secondary schools (gymnasium) in 1836. A gymnasium teacher of Greek, Vukašin Radišić, wrote a 180-page *Greek Reader for the Serbian Youth*, published

---

* museum advisor, Museum of Education, Belgrade

in Belgrade in 1837. As large-scale trading required a degree of proficiency in Greek, in 1844 the language began to be taught at the Business and Trade School in Belgrade.

Greek culture was promoted in Serbia directly, through the educational system, and indirectly, through private tutors and other educated people who taught generations of Serbian children. They, among others, helped Belgrade become a modern European-style city and the educational centre of the country.